

Yaylacılık ve Tarımsal Açıdan Önemi

Mahmut DAŞCI Binali ÇOMAKLI

Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, 25240, Erzurum (bcomakli@atauni.edu.tr)

Geliş Tarihi : 29.08.2006

ÖZET : Yaylacılık, hayvan sürüleriyle beraber devamlı ikamet edilen yerden yılın belirli dönemlerinde, özellikle sıcak yaz aylarında yayla yerine göç etmek suretiyle gerçekleştirilen bir tarımsal faaliyettir. Türklere geleneksel bir hayvancılık şekli olan yaylacılık yüksek kesimlerdeki meralardan faydalanmanın en iyi yoludur. Yayla alanlarından daha verimli faydalanmak için yayla yollarının, hayvansal ürün üretim ve pazarlama faaliyetleri ile yaylada ihtiyaç duyulan yapı elemanlarının iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yayla, Yaylacılık, Yayla merası, Göçebe hayvancılık.

Yaylacilik and Importance for Agriculture

ABSTRACT : Yaylacilik is an agricultural activity, villagers move from permanent settlements to uplands with herd in certain periods of year, especially during warmer summer months. Traditional animal raising system, called yaylacilik in Turkish, is one of the best using of upland rangelands. The roads of yayla, production and marketing conditions of animal products, and other structures must be improved to raise productivity of yayla areas.

Key words: Upland (Yayla), Yaylacilik, Upland (yayla) rangeland, Nomadic animal raising.

GİRİŞ

Evcilleştirilmemiş hayvanlar eski tarihlerden beri günümüzde göçmen kuşların mevsimlere bağlı olarak yer değiştirmeleri gibi doğal olarak yer değiştiriyor, kışın daha sıcak olan vadi ve ovalara, yazın yüksek rakımlara, dağlara çıkmak suretiyle besin ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. İnsanlar hayvanların iklime bağlı olarak ovaya inme ve dağa çıkma davranışlarına uymak zorunda kalmış ve yaylacılığın temeli bir insan bulgusu olarak değil, insanoğlunun hayvanın doğal yaşantısına uyması suretiyle atılmıştır (Aşk, 1987).

Coğrafi terim olarak yayla akarsularla derin şekilde yarılmış, parçalanmış fakat üzerindeki düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu alanlardır. Yerleşim birimi olarak yayla ise genelde yazın sıcak dönemlerinde geçici bir süre için ziraat yapmak ve hayvansal ürün üretmek amacıyla gidilen yüksek serin yer veya mera alanı anlamına gelmektedir. Bu bakımdan yayla, yazın belirli bir süre içinde hayvan olatmak, ziraat yapmak ve geçimin sağlanmasına katkıda bulunan her türlü işte çalışmak (Sözer, 1972; Tuna, 1999), hatta dinlenmek için (Güçlü ve Kaplan, 1996; Yılmaz, 1997) çıkılan veya gidilen alanı olarak tanımlanmaktadır.

Yaylacılık faaliyeti, tarımsal faaliyet amacıyla yani hayvansal ürün üretmek amacıyla yapıldığında köylerdeki her ailenin birkaç üyesinin katılımı ile devamlı ikamet edilen yerden hayvan sürüleriyle beraber yayla yerine göç etmek suretiyle gerçekleştirilebileceği gibi sadece bir kaç aile ile de yapılabilir. Göç

katılanların büyük kısmını çocuklar, kadınlar ve çobanlar meydana getirir.

Dağ iklimi ve yayla yemi, hayvanların sağlıklı bir şekilde muhafazası ve beslenmesi konusunda çok olumlu etkilere sahiptir. Ayrıca bu faaliyet yüksek kesimlerdeki otlaklardan faydalanmanın en iyi yoludur.

Yaylacılığı sadece tarımsal bir faaliyet olarak düşünmek veya değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmaz. Çünkü dağ ve yayla ikliminin insan sağlığı üzerine olan olumlu etkileri bu alanlardan farklı şekilde faydalanma imkanlarını geliştirmeyi de beraberinde getirmektedir. Hayvansal üretim açısından düşündüğümüz zaman yayla mera alanları sahip oldukları doğal bitki örtüleri ile sağlıklı hayvan yetiştiriciliği ve hayvansal üretim açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan insan sağlığı açısından yayla alanları doğal hayvansal ürün üretiminin yanı sıra sahip oldukları doğal güzellik, serinlik ve temiz ortamları ile insan sağlığı üzerine son derece önemli etkilere sahiptirler. Dolayısıyla yayla alanlarını hem tarımsal açıdan hem de dinlenme ve eğlenme amaçlı turizm açısından değerlendirerek bu alanlardan doğal güzelliklerini bozmadan maksimum verim elde edecek şekilde faydalanmak gerekir.

YAYLA KAVRAMI

Hukuki açıdan yayla bir veya birkaç köy veya kasaba halkına, hayvanları ile birlikte çıkıp yazı geçirmek ve hayvanlarını olatmak üzere tahsis

edilmiş yüksek rakımlı arazilerdir. Yaylalar genel olarak köy ve kasaba gibi topluluklara tahsis edilmiştir. Fakat özel yaylalar da bulunmaktadır. Özel yaylalar, tapulu yerler gibi genel hükümlere tabidirler (Sözer, 1972).

Coğrafi açıdan dağ silsileleri üzerinde bulunan geniş alanlara yayla adı verilmekte olup şekil itibariyle yüksek dağların üzerinde bulunan, akarsuların açtığı vadilerle yer yer parçalanmış olan düzlüklerdir. Yaylalar rakımlarına göre üç gruba ayrılmaktadır (Tosun ve Altın, 1981).

a) Alçak Yaylalar: 900–1200 m yükseklikte tarla ziraatı yapılan alanlarla sınırları olan yaylalardır. Ortalama otlatma periyodu 140–160 gün olup, Ülkemizin Ege, Akdeniz, Marmara ve Trakya bölgelerindeki yaylalar bu tip yaylalara örnektir.

b) Orta Yaylalar: 1200–1600 m yükseklikte tarla ziraatı yapılan arazi sınırının üstünde, orman sınırındaki yaylalardır. Otlatma periyodu 100–140 gün arasındadır. İç Anadolu bölgesi yaylaları bu tip yaylalara örnektir.

c) Yüksek Yaylalar: 1600 m'den daha yüksekte, orman sınırının üstündeki yaylalardır. Otlatma periyodu 60–80 gün sürer. Doğu Anadolu bölgesi yaylaları yüksek yaylalardır.

Yaylacılığa benzer bir şekilde gerek dünyada ve gerekse ülkemizde uygulanan değişik hayvan hareketleri ve otlatma uygulamaları mevcuttur (Miller 1999; Matley, 1968; Matley, 1970; Stenning, 1957; Chang, 1993; Chang and Tourtellotte, 1993; Geddes, 1983; Smith, 1995; Stewart et al., 1976). Dünyada ve ülkemizde uygulanan diğer göçebe hayvancılık hareketleri kısaca tanımlamak amacıyla aşağıda özetlenmiştir (Sözer, 1972).

a-Göçebe Hayvancılık

Genel bir kavram olan göçebe hayvancılık, hayvan sürülerinin periyodik olarak esas oturma yerinden uzak bulunan ve ancak yılın belirli bir döneminde faydalanılan otlaklara götürülmeleri anlamına gelir.

b-Transhumance

Transhumance, bir hayat tarzı olmaktan çok göçebe hayvancılığın tamamen ticari gayelere yönelmiş bir tipini teşkil eder. Bu tip göçebe hayvancılık daha çok küçükbaş hayvanlarla yapılmaktadır (Sözer, 1972, Geddes, 1983; Matley, 1968). Bu uygulama dünyanın değişik bölgelerinde çok değişik amaç ve şekillerde yerine getirilmekte olup genellikle ekolojik faktörlerin risklerini en aza indirmek amacıyla belirli dönemlerde hayvanlarla beraber değişik bölgelere göç etme şeklinde uygulanmaktadır.

(Farooque ve Rao 2000; Gruner et al, 2006). Dünyanın değişik bölgelerinde uygulanan bu sistem Türklerdeki yaylacılıkla uygulama şekli bakımından benzerlik göstermektedir.

c-Alp Hayvancılığı

Alp hayvancılığında periyodik göç söz konusu değildir. Bu tip hayvancılıkta büyükbaş hayvanlar ve mandacılık önem kazanır. Alp hayvancılığı modern anlamda bir yaylacılık faaliyeti olarak takdim edilebilir. Devamlı yayla meskenleri, planlı bir yayla işletmesi ve amenajmanı alp hayvancılığının özelliklerini oluşturur.

d-Yarı Göçebelik

Yarı göçebelik, yaylacılık terimine yakın anlamda değerlendirilebilir ancak yarı göçebelik, bir yaylacılık faaliyeti olmayıp, gerçek göçebelikle yaylacılık arasında yer alan ayrı bir hayvan yetiştirme tarzıdır. Yarı göçebelik toprağa dayalı olmayan bir faaliyet olduğu için yaylacılıktan farklılık arz etmektedir.

e-Göçebe Çobanlık

Göçebe çobanlık gerçek anlamda göçebeliği ifade eder. Göçebelik her şeyden önce bir hayat tarzıdır. Bu hayat tarzını benimsemiş olan göçerler sabit bir meskene sahip olmadıkları için bütün bir yıl boyunca çadırda yaşar ve geçimlerini yalnız küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile temin ederler. Hayvanlarına iyi vasıflı mera bulmak için onlarla beraber iklim ve vejetasyona bağlı olarak stepten yaylaya, yayladan step bölgelerine göç ederler. Göçebe çobanlık veya göçerlik bu yönüyle göçe dayalı diğer hayvancılık tarzlarından ayrılmaktadır.

f-Yaylacılık

Yaylacılık geçimini daha çok topraktan sağlayan insan gruplarının, hayvan sürülerine bol ve taze ot bulmak, hayvansal gıdalar üretmek amacıyla sıcak mevsimlerde sabit meskenlerini terk ederek kıyı düzlükler, ovalar, vadiler, dağ etekleri ve hatta plato yüzeylerinden yaylalara çıkıp tarımsal faaliyet yapma işi olarak ifade edilir. Yaylacılık diğer göç faaliyetlerinden farklılık arz etmektedir. Yaylacılık faaliyetlerini diğer göç faaliyetlerinden (Göçebe hayvancılık, Alp hayvancılığı, yarı göçebelik gibi) ayıran en önemli fark, hayvan sürüleriyle beraber insanların göçe katılarak yayla yerinde tarımsal faaliyetlere, özellikle hayvancılığa dayalı faaliyetlere devam etmeleridir.

ÜLKEMİZDE YAYLACILIK

a. Tarımsal Faaliyet Olarak Yaylacılık:

Mera hayvancılığı Türklerin değişmeyen yaşama biçimi olup (Önay 2000) yaylacılık ta eski tarihlerden beri geleneksel bir tarımsal faaliyet olarak sürdürülmektedir. Eski Türkçe metinlerden günümüze kadar değişmeden gelen yaylak ve kışlak kelimeleri Türklerin yaylak ve kışlak uygulamalarına önem verdiklerinin göstergesidir. Nitekim yaylacılık faaliyetleri son derece gelişmiş olduğu için yaylak ve kışlaklar kesin töre ve geleneklerle düzen altına alınmıştır (Gökkuş ve Koç 2001), Osmanlı Kanunnamelerinde bile bu konu üzerinde durulmuş ve “yaylak ve kışlakların ahkâmı sair arazi gibidir” denmiştir (Ögel 1991).

Tarımsal açıdan son derece önemli bir uygulama olan yaylacılık Türklerde tarımla uğraşan kişiler arasında önemli bir sosyal dayanışma aracı olarak ta göze çarpmaktadır.

Günümüzde mera alanlarının yaklaşık dörtte biri yayla vejetasyonları olup otlatma açısından önemli bir kaynağı oluşturmaktadır. Nispeten yüksek rakımlı bu alanlar diğer mera kesimlerine göre vejetasyon durumu bakımından daha iyi durumdadırlar. Bu konuda yapılan çalışmalarda yaylalardaki mera durumunun sürekli ikamet edilen köylere yakın yerlerdeki mera vejetasyonlarından daha iyi olduğu belirlenmiştir (Daşcı, 2002; Kadioğlu 2003; Gökkuş, ve Koç, 1991; Koç ve ark., 2003a; Erkovan ve ark., 2003; Koç ve Gökkuş, 1996; Koç ve ark., 2003b; Koç, 1995, Çomaklı ve Menteşe, 1999, Koç, et al 2006).

b. Turistik Amaçlı Yaylacılık

Türklerde bir tutku olarak yapılan hayvancılığa dayalı yaylacılık faaliyeti son dönemlerde çeşitli nedenlerden dolayı eski önemini kaybetmiş ve yayla alanlarının tarımsal faaliyetler için kullanımından ziyade turistik amaçlı kullanımı artış göstermiştir (Gökkuş ve Koç 2001). Yayla alanları sahip oldukları doğal güzellikleri ile tertemiz, hava ve çevresiyle insanların dinlenmeleri için muhteşem ortamlardır. Yazın sıcak dönemlerde serin ve temiz bir ortamda dinlenip eğlenmek amacıyla kullanılan yayla alanları şehir yaşamının karmaşasından sıkılmış ve doğayla iç içe yaşama özlemi çeken insanların ruh ve beden sağlığı açısından kısa süreli dinlenme ve eğlence alanları olarak kullanılmaktadır (Yılmaz, 1997; Akar, 1999). Ülkemizde turistik amaçlı yaylacılık başta Doğu Karadeniz Bölgesi olmak üzere gittikçe önem kazanarak insanların ilgisini çekmeye başlamıştır. Deniz seviyesinden yüksekte olan serin ve yeşil alan bakımından zengin yayla alanları dinlenme ve eğlenme amacıyla kullanım açısından paha biçilmez güzelliklere sahiptirler.

Doğu Anadolu Bölgesi yaylaları, özellikle de Erzurum yaylaları oldukça geniş alana sahip olup yayla ve dağ turizmi açısından ülkemizde önemli bir potansiyele sahiptir (Güçlü ve Kaplan, 1996). Bu potansiyelin yapılacak düzenlemelerle (yollar, tesisler vs) ve tanıtım faaliyetleri ile turizme açılması gerek ülkemiz ve gerekse bölgesel kalkınma açısından son derece önemli olacaktır.

Yayla Dönemi ve Yayla Alanları

Yaylacılık faaliyetlerine başlama ve bitirme tarihleri bölgelere göre değişiklik göstermekte olup ülkemizde yaylaya çıkış genellikle Nisan-Temmuz, iniş ise Ağustos-Ekim tarihleri arasındaki dönemlerde gerçekleştirilmektedir (Sözer, 1972; Tuna, 1999; Santur ve Durdu, 1999). Yaylada kalma süresi yöreden yöreye değişmekle birlikte genellikle 90–150 gün arasında değişmektedir. Bu süre iklim, yayla vejetasyonunun durumuna, diğer yem kaynaklarının durumuna, hayvan tür ve varlığına göre değişiklik gösterir.

Yaylalar yerleşim yerlerine genellikle 5–50 km arasında değişen uzaklıktadırlar. Aynı şekilde yaylaya yerleşim yeri arasındaki rakım farkı topoğrafik durum, iklim ve vejetasyona bağlı olarak 1000 m ile 1500 m arasında değişmektedir (Sözer, 1972).

Yaylaya iniş ve çıkış tarihlerini, yayla alanındaki otlatmanın esaslarını köylerde muhtar, diğer yerlerde ise bu iş için görevlendirilen kişiler düzenler. Otlatma sahası ortak olarak kullanıldığından hayvanlar tür, yaş ve cinsiyetlerine göre değişik sürüler halinde, her bir sürü ayrı bir veya birkaç çoban tarafından otlatılır. Otlatma faaliyeti gün doğuşundan gün batışına kadar devam ettirilir. Yaylalarda üretilen süt küçük aile işletmeleri tarafından işlenmekte ve ailenin ihtiyacının karşılanmasında veya yakın pazarlarda satılmak suretiyle değerlendirilmektedir. Ekonomik olmayan bu işletme tarzı bölge yaylacılığında üretilen süt ürünlerinin daha iyi işlenip değerlendirilememesi ve elde edilecek gelirin daha az olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Sözer, 1972).

Yaylalarda elektrik, telefon gibi hizmetler pek fazla yaygın olmayıp aydınlanmak için lüks, ışıldak, gaz lambası vs, yakacak olarak genellikle hayvanların gübrelerinin kurutulmasıyla elde edilen tezekler kullanılmaktadır. Yayla evleri genellikle taş, ahşap veya kerpiçten yapılmış (Tuna, 1999), üzeri toprakla örtülü basit evler şeklindedir. Ekmek yapmak için yapılmış olan ‘tandır evi’ ve sütün işlendiği ‘süt damı’ denen yapılar yayla evlerine ilaveten bulunmaktadır. Sağmal sığırların geceleyin kalması için ahırlar,

diğer hayvanlar için ise üzeri açık olan ağıllar mevcuttur. Yaylalarda insan ve hayvanların ihtiyacı olan su kaynak sularından ve kar, yağmur sularının birikmesi sonucu oluşan küçük göletlerden karşılanmaktadır. İçme ve kullanma suyu tesisleri çok fazla değildir ve bu tesisler basitçe inşa edilmiştir.

Yerleşim alanlarına uzak olan ve bu alanlardan daha yüksek rakıma sahip olan yaylalara iniş çıkışlar eski dönemlerde genellikle hayvan gücüyle (at, kağrı vs) gerçekleştirilirken günümüzde yayla çıkışı için kullanılan güzergâhın yol yapımı için uygun olduğu bölgelerde yayla yolları yapılmış ve bu yaylalara ulaşım motorlu araçlarla gerçekleştirilmektedir. Yolların ulaşım için iyice düzenlenmemiş veya topoğrafik yapının yol yapımına uygun olmadığı yaylalarda ulaşım günümüzde bile geleneksel araçlarla gerçekleştirilmektedir. Yaylacılık faaliyetinin yapılacağı dönemde hayvanlarıyla devamlı ikamet ettiği yerden, belli bir zaman diliminde hayvansal ve bitkisel üretim yapmak amacıyla yayla yerine giden insanların buradaki faaliyetlerini rahat bir şekilde yapabilmeleri ve tarihi bir derinliğe sahip olan yaylacılık faaliyetlerinin canlılığını devam ettirebilmek için ulaşım imkânlarının iyi olması gerekir. Çünkü yaylada sadece hayvan otlatılmayıp aynı zamanda hayvansal ürün üretimi ve toprağa dayalı tarımsal faaliyetlerde yapılmaktadır. Bu faaliyetler ulaşım problemi olmayan, yerleşim yerine rahatça gidilip gelinebilen yaylalarda daha rahat ve kolayca yapılabilmektedir. Yayla yolları ihtiyaç maddelerinin, inşaat malzemelerinin, insanların, hayvanların ve süt ürünlerinin nakli konusunda vazgeçilmez bir ekonomi unsurudur (Sözer, 1972).

Hayvancılık ve dolayısıyla ekonomi için önemli bir doğal kaynak konumundaki yayla alanlarından azami ölçüde faydalanabilmek için bu alanlara gidiş gelişlerin rahat bir şekilde yapılabilmesini sağlayacak yayla yollarının yapılması yanında, yayla alanlarında ihtiyaç duyulan yapı elemanlarının ihtiyacı karşılayacak şekilde düzenlenmesi gerekir (Bakır, 1985, Tosun ve Altın, 1981).

Geleneksel ve ilkel olarak yapılan iniş çıkışlarda karşılaşılan problemleri ortadan kaldırmak için yaylaların ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi gerekir. Ayrıca yaylalarda verimliliği artırmak için insanların ve hayvanların faydalandığı yapı elemanlarının iyi bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Su tesisleri, evler, hayvan barınakları, mandıra gibi tesisler sağlam ve sağlıklı olarak yapılmalı, haberleşme hizmetleri iyi bir şekilde yerine getirilmeli, yakacak ve diğer

enerji ihtiyaçları aksatılmadan karşılanmalıdır (Bakır, 1985, Tosun ve Altın 1981).

DOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE YAYLACILIK:

Bölgemizde Yem bitkileri ekim alanlarının dar olması ve dolayısıyla üretimlerinin az olması ve diğer yem kaynaklarının ihtiyaca cevap verecek düzeyde olmaması mera alanlarının önemini daha da artırmaktadır. Bölgenin mera alanları sadece büyük ve küçükbaş hayvancılık için değil aynı zamanda arıcılık ve bal üretimi için de önemli bir potansiyel konumundadır.

Doğu Anadolu bölgesinde bulunan yaylalar bölge hayvancılığı için oldukça önemlidir. Bölgede yaylacılık faaliyetleri özellikle hayvanları otlatmak amacıyla ve hayvansal ürün elde etmek amacıyla yapılmaktadır. Ekip biçmek suretiyle yapılan toprağa bağlı ziraat çoğunlukla dağ çayırılarını biçmek suretiyle yapılmakta olup pek yaygın değildir.

Doğu Anadolu'da yaz döneminin kısa olması ve ilkbaharda bitkilerin gelişme ve otlatma olgunluğuna ulaşmalarının ılıman iklim bölgelerine göre daha geç olmasından dolayı yaylacılık faaliyetlerine başlama Haziran ayının ilk yarısında gerçekleştirilirken bu faaliyetlere son verme ise Eylül ayının ortalarına doğru gerçekleştirilir. Dolayısıyla Doğu Anadolu bölgesinde yaylada kalma periyodu 80-120 gün arasında değişmektedir.

Bölgemizde yaylacılık eski tarihlerden beri devam ettirilen önemli bir tarımsal faaliyettir. Doğu Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Erzurum'da da hayvancılık mera hayvancılığına dayanmakta olup mera hayvancılığının en yaygın şekli ise yaylacılıktır.

Erzurum ili yaylaları ve yaylacılıkla bölge hayvancılığı için her zaman önem arz etmiştir. İlimizdeki yaylaların güzelliği birçok şiire ve halk türküsüne konu olmuştur. İlimiz yüzölçümünün %11,6'sını (Güçlü ve Kaplan, 1996) oluşturan yaylalarda genelde hayvanların otlatılması şeklinde yararlanılmaktadır. Toprağa dayalı ziraat sadece Şenkaya ve Olur ilçelerinin bazı yaylalarında yapılmaktadır. Yaylacılık faaliyetleri Erzurum-merkez ve İspir, Narman, Oltu, Olur, Hasankale, Şenkaya, Tortum ilçelerinde yaygın bir şekilde, diğer ilçelerde de azda olsa yerine getirilmekte olup yaz aylarında ortalama üç aylık bir zaman diliminde gerçekleştirilmektedir. Yayla otlığı, düzenli bir otlatma amacıyla bölümlere veya parsellere ayrılmamıştır. Münavebeli otlatma, otlak alanlarının bakımı, yabancı ot kontrolü ve gübreleme gibi işlemler yapılmamaktadır. Oysaki

yayla alanlarının bakımı yem bitkilerine verilen önem kadar önemli bir konudur (Sözer 1972).

SONUÇ

Ülkemizde ve özellikle Doğu Anadolu bölgesinde tarımsal ve yayla turizmi açısından çok önemli bir potansiyel oluşturan yayla alanlarıyla ilgili detaylı araştırmalar yapılması gerekmektedir. Yaylacılık faaliyetlerinin temelinde ekonomik olduğu kadar iklim şartlarının uygunluğu ve törensel birliktelik, dayanışma, geleneksellik ve rekreatif eylemlerde bulunmak yatmaktadır. Şüphesiz yaylacılık faaliyetlerinde temiz, serin hava, kentlerin itici güçleri ve doğa ile baş başa kalma etkili faktörlerdendir. Bundan dolayı yaylacılık faaliyetlerinin gelenekselliğini bozmadan, modern teknoloji imkanlarının doğaya ve yaşam mekanlarına zarar vermeden sürdürülmesi bu alanların gizemliliğinin kalıcı olmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca yaylalardan daha verimli bir şekilde faydalanabilmek için; a) yayla yollarının günümüz tekniklerine uygun ıslah edilmesi gerekmektedir. b) yaylalarda hayvansal ürünlerin değerlendirilmesinde daha modern tesislerin (mandıra vs) kurulması uygun olacaktır. c) yaylalarda üretilen ürünlerin pazarlanması hususunda gerekli çalışmalar yapılması gerekir. d) yaylalarda insan ve hayvan barınaklarının ıslah edilmesi gerekir. Ancak yaylacılık faaliyetlerini geliştirirken özellikle yerel mimari tarzı korunmalı, kırsal yaşam ortamıyla uyumlayan yapay malzeme kullanılmamalıdır. e) yayla turizmini geliştirmek için yol, tesis ve düzenlemelerin yapılması gerekir. f) vejetasyonun çıkış tarihi, otlatılan hayvan ve diğer mera yönetimi esaslarına uygun kullanımı sağlanmalıdır. g) yaylada insan ve hayvanın içme suyu tesislerinin ıslah edilmesi gerekir. h) yaylalardan daha ekonomik faydalanmak için yayla hayvancılığının gelişimine yer verilerek organik et ve süt üretimi ve dolayısıyla daha ekonomik bir faydalanma metodu geliştirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akar, H., 1999. Yayla Turizmi. Türktarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Dergisi, 127, 32-33.
 Aşk, M. K., 1987. Yaylak ve Mer'a Islahı. İzmir.35 s.
 Bakır, Ö., 1985. Çayır-Mera Islahı, Prensipl ve Uygulamalar. Ankara Üniv. Zir. Yay. No: 947, Ders Kitabı: 272, Ankara, 226 s.
 Chang, C. 1993. Pastoral Transhumance in the Southern Balkans as a Social Ideology: Ethnoarcheological Research in

- Northern Greece. American Anthropologist, New Series, 95 (3): 687-703
 Chang, C. and Tourtellotte, A. 1993. Ethnoarchaeological Survey of Pastoral Transhumance Sites in the Grevena Region, Greece. Journal of Field Archaeology, 20 (3): 249-264
 Çomaklı, B. ve Ö. Menteşe, 1999. Mer'a Islahını Gerektiren Nedenler. T.C. Orman Bakanlığı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrol Genel Müdürlüğü, Mer'a Islahı Eğitim- Uygulama Semineri, Erzurum, 1-9.
 Daşcı, M., 2002. Şekerli Beldesi (Narman-Erzurum) Yayla Vejetasyonunun Mevcut Durumu. Atatürk Üniv. Fen Bil. Enst. Tarla Bit. Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
 Erkovan, H.I., Koç, A., Serin, Y., 2003. Some Vegetation Properties of Bayburt (Turkey) Province Rangeland. Grasland Science in Europe, Vol: 8, 26-28 May 2003, Pleven, Bulgaria, 617-619.
 Farooque, N. A. and K. S. Rao, 2000. Conservation and Utilization of Indigenous Cattle and Livestock among the Transhumant Pastoralists of Kumaun Himalaya (India). Journal of Environmental Systems. 27 (4) 317 – 329.
 Geddes, D. S. 1983. Neolithic Transhumance in the Mediterranean Pyrenees. World Archaeology, 15 (1): 51-66
 Gökkuş, A. ve Koç A., 1991. Alpin Mer'alar: Vejetasyon Yapısı ve Önemi. Tarımda Kaynak Der., 2, 43-47. .
 Gökkuş, A. ve A. Koç, 2001. Mera ve Çayır Yönetimi. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ders Yayınları No: 228. Erzurum. 329 s.
 Gruner, L., C. Sauvé., C. Boulard and M. Calamel, 2006. Analysis of the relationship between land use and the parasitism of sheep during their transhumance. Anim. Res. 55: 177-188.
 Güçlü, K., Kaplan, K., 1996. Erzurum'da Yayla Turizmi. Çayır-Mera Yembitkileri Kongresi. 17-19 Haziran Erzurum. 208-210.
 Kadoğlu, S., 2003. Cihanlı Köyü (Tortum) Yaylası Mera Vejetasyonunun Mevcut Durumu. Atatürk Üniv. Fen Bil. Enst. Tarla Bit. Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
 Koç, A., 1995. Topografya ile Toprak Nem ve Sıcaklığının Mer'a Bitki Örtülerinin Bazı Özelliklerine Etkileri. Atatürk Üniv. Fen Bil. Enst. Tarla Bitkileri Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
 Koç, A. ve Gökkuş, A., 1996. Palandöken Dağında Kayak Pisti Olarak Kullanılan ve Nispeten Korunan Mer'a ile Otlatılan Mer'anın Bitki Örtülerinin Karşılaştırılması. Türkiye 3. Çayır-Mer'a ve Yembitk. Kong., 17-19 Haziran, 1996, Erzurum, s.162-170.
 Koç, A., Güven, M. Çomaklı, B. Menteşe, Ö. ve Bakoğlu, A., 2003a. Azot ve Fosforla Gübrelemenin Doğu Anadolu Yüksek Rakımlı Meralarının Ot Verimi ve Botanik Kompozisyonuna Etkileri. Türkiye 5. Tarla Bitkileri Kong., 13-17 Ekim, Diyarbakır, 276-280.
 Koç, A., B. Çomaklı, ve T. Ozaş, 2003b. Variations in Properties of the Vegetation between Topographic Positions of High Altitude Rangelands of Turkey. Grasland Science in Europe, 26-28 May 2003, Pleven, Bulgaria, 8: 613-616.
 Koç, A., H. İ. Erkovan and Y. Serin, 2006. Changes in Vegetation and Soil Properties under Semi-Nomadic Animal Raising Areas in Highlands of Turkey, *Bangladesh J. Botany. (In press)*.
 Matley, I. M., 1968. Transhumance in Bosnia and Herzegovina. Geographical Review, 58 (2): 231-261
 Matley, I. M. 1970. Traditional Pastoral Life In Romania. The Professional Geographer, 22 (6): 311-316.
 Miller, D. J. 1999. Nomads of the Tibetan Plateau Rangelands in Western China — Part Three: Pastoral Development and Future Challenges. Rangelands, 21 (2): 17-20.

- Ögel, B., 1991. Türk Kültür tarihine Giriş (Cilt I). Kültür Bakanlığı Yay. 638, Kültür Eserleri Dizisi: 46, 495 s.
- Önay, M. N., 2000. Töremiz Dilimiz. Türk Yurdu. 20 (159): 14-25.
- Santur, M. ve A. Durdu, 1999. Yazıgözü Yaylası, Türktarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Dergisi, 127, 26-31.
- Smith, P. E. L. 1995. Transhumance among European Settlers in Atlantic Canada. The Geographical Journal, 161 (1): 79-86.
- Stenning, D. J. 1957. Transhumance, Migratory Drift, Migration; Patterns of Pastoral Fulani Nomadism. J. Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, 87 (1): 57-73
- Stewart, N. R., Belote, J. and Belote, L., 1976. Transhumance in the Central Andes. Annals of the Association of American Geographers, 66 (3): 377-397
- Sözer, A. N.,1972. Kuzey Doğu Anadolu'da Yaylacılık, İş Matbaacılık ve Tic., Ankara, 68 s.
- Tosun, F. ve M. Altın, 1981. Çayır-Mera-Yayla Kültürü ve Bunlardan Faydalanma Yöntemleri. Ondokuzmayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yay. No:1 Ders Kitapları Serisi No:1, Samsun.
- Tuna, O., 1999. Yayla ve Yaylacılık, Türktarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Dergisi, 127, 8-14.
- Yılmaz, H., 1997. Yayla Turizmi Örneğinde Doğal ve Kültürel Değerlerinin Rekreatif Turizm Yönünden Planlaması. 7. Ulusal Bölge Bilimi Kongresi, Bildiriler Kitabı, 297-303.